Na ŠTA *mislimo* KADA kažemo

NOVI OBRAZOVNI SISTEM

MILICA SEKULOVIĆ I OLGA NIKOLIĆ

Na šta mislimo kada kažemo...
Novi obrazovni sistem

Beograd, 2021.

EDICIJA TRG

Urednici edicije:
Ivica Mladenović, Srđan Prodanović i Gazela Pudar Draško

Naslov:
Na šta mislimo kada kažemo...
Novi obrazovni sistem

Autori:
Milica Sekulović i Ogla Nikolić
Istraživačica pripravnica, Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu,Istraživačica saradnica, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu.

Izdavač:
Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerzitet u Beogradu; Institut za demokratski angažman jugoistočne Evrope

Dizajn korica:
Nikola Stevanović

Prelom:
Sonja Nikolić, Tijana Baltić

Mesto i godina izdanja:
Beograd, 2021

ISBN:
978-86-80484-66-2

Štampa:
Colorgrafx

Tiraž:
100 primeraka

INSTITUT ZA FILOZOFIJU I DRUŠTVENU TEORIJU

IDESE

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO SRBIJA

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Angažuj, inspiriši, osnaži: Rizom angažovane demokratije" koji realizuje Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu u partnerstvu sa Institutom za demokratski angažman jugoistočne Evrope, uz podršku Fondacije za otvoreno društvo. Stavovi izrečeni u tekstu predstavljaju stavove autora

SADRŽAJ:

Polazne pretpostavke.....1

Radiografija stanja.....7

Šta da se radi?.....12

Na šta mislimo kada kažemo...

Novi obrazovni sistem

Neoliberalna ideologija nije 'hegemonistička moć u obrazovnom svetu i u drugim domenima života': kapital jeste. Neoliberalizam je trenutni plašt koji nosi kapital. To je posebna strategija, politički projekat, koji su ljudski predstavnici kapitala usvojili od kraja posleratnog buma sredinom 1970-ih (iako su njegovi koreni stariji): ugrađivanje određenog oblika kapitalizma. Stoga, umesto da kritikujemo plašt, moramo intelektualno da napadnemo telo iznutra, sam kapital.
Glenn Rikowski, *Rethinking critical pedagogy, 2021*

Polazne pretpostavke

U današnjem društveno-političkom i ekonomskom kontekstu svedočimo krizi kredibiliteta socijalističke/komunističke alternative globalnom neoliberalnom ekonomskom poretku. Ideja marksističke teorije

obrazovanja, u radovima Robina Smola (Robin Small) određena kao *obrazovni praxis*, ne pronalazi svoju artikulaciju u akademskoj sferi i kroz konkretne obrazovne programe. Njena pojava svedena je na nivo incidenta. Temeljno promišljanje sfere obrazovanja sa marksističkih i pozicija demokratskog socijalizma ustupilo je mesto tehnicističkim i na ishode orijentisanim evaluacionim politikama. U Srbiji je, kada je *Zakon o privatizaciji* stupio na snagu 2001. godine (iako se polazna tačka može locirati krajem 1980-ih), počela transformacija društveno-ekonomskog sistema[1]. Svedočimo pojavi koju Dejvid Harvi naziva „puzajući neoliberalizam"[2] . U tom procesu javni sektor u Srbiji privatizovan je prema modelu egzogene i endogene privatizacije[3] . Takav trend nikako nije zaobišao sferu javnog obrazovanja.

Prema savremenim autorima, poput Glena Rikovskog (Glenn Rikowski), mejnstrim kritička pedagogija više ne može da bude pogodno tle za progresivno artikulisanu kritiku „kapitalizacije obrazovanja" budući da je u velikoj meri postala odveć liberalna pre nego što se upustila u antikapitalističke i postkapitalističke kritičke trajektorije.

---

[1] Termin „transformacija" umesto „tranzicija" sociolog Mladen Lazić uvodi kao potrebu kako bi ukazao na procesualnost pojma transformacija, kao i na nedostatke tranzitološke perspektive. Autori poput Balunovića polaze od kritike tranzitologije kao deklarativno nenormativnog pristupa te prilaze tranzitološkoj paradigmi kao ideološki posredovanom teorijskom konceptu. Svrhu takvog pojmovno-terminološkog prelaza vidimo u *call a spade a spade* stavu da termin „tranzicija" pruža legitimitet privatizacionim promenama koje se u Srbiji dešavaju krajem 1989. Vidi detaljnije u: Filip Balunović, „O fenomenima procesa privatizacije u Srbiji", u: Darko Vesić, Miloš Baković Jadžić, Tanja Vukša, i Vladimir Simović (prir.), *Bilans stanja: doprinos analizi restauracije kapitalizma u Srbiji*, Beograd: RLS, 2015, str. 83–145.

[2] Dejvid Harvey, *A brief history of neoliberalism*, New York: Oxford University Press, 2005.

[3] U pitanju je dihotomija interno/eksterno, pa se tako modeli privatizacije

Dva su razloga za stav prema kojem kritička pedagogija ne može jasno da ukaže na savremene obrazovne probleme u sprezi sa krizom kapitala. Sa jedne strane, kao centralni polazišni pojam ona uzima „dominaciju", centralno težište njenog napora je razobličavanje odnosa moći. Sa druge strane, ona se usmerava na vrlo lokalizovan kontekst kao što je nastavni proces, prostor učionice, konkretni obrazovni program, ukazujući da je centralni nosilac progresivne kritike u obrazovnom procesu – emancipovani pojedinac. Uspešno apsorbovanje vlastite kritike ipak je strateška prednost kapitalizma, ili kako to Virno u *Gramatici mnoštva* zapaža, „kontrarevolucija je inovativna reakcija kapitala koja prisvaja i inkorporira kolektivne načine egzistencije što su se pre toga pokazali kao antagonistički"[4]. Na problematičnost „naivnog" pristupa kritičke pedagogije ukazuju i njeni najeminentniji teoretičari, poput Meklarena[5], podvlačeći potrebu za radikalizacijom kritičke pedagogije u pravcu njenog razvijanja na tradicionalnim marksističkim osnovama. Umesto preokupaciji poststrukturalističkom analizom popularne kulture, politikama reprezentacije, pomenuti autor okreće se proučavanju uloge finansijskog kapitala i pitanjima društvene reprodukcije, kada je promišljanje obrazovne politike u pitanju.

---

najpre mogu pojaviti kao interni, što podrazumeva privatizaciju koju sprovode sami zaposleni unutar preduzeća (tzv. insajderska privatizacija), ili eksterni, u kojem vlasništvo prelazi u ruke pravnih ili fizičkih lica izvan samog preduzeća koje je predmet privatizacije. Filip Balunović, ***Ibidem***, str.92.

[4] Paolo Virno i Antonio Gramši, „(Za)misliti revoluciju", u. Saša Hrnjez (prir.), Beograd: IFDT, 2017, str. 16.

[5] Peter McLaren, „Revolutionary Critical Pedagogy", *Inter Actions: UCLA Journal of Education and Information Studies*, Vol. 7, 2010, str. 1–11.

Teoretičari otvorenog marksizma[6] , poput Džona Halaveja (John Holloway), skloni su da koncept *krize* vide kao centralno mesto marksističke analize, primenljivo i na krizu obrazovanja kao krizu kapitala. Tako je cela marksistička kritika utemeljena na inherentnoj nestabilnosti, fragilnosti kapitala. Ona ne pronalazi svoje ofanzivno težište u pojmu dominacije, već se usmerava na same rupture kapitala. Čini nam se da bismo, kao što smo tekst otpočele pesimističnim ukazivanjem na krizu kredibiliteta levičarske kritike, mogle da ostvarimo „novi početak" optimističnim ukazivanjem na mobilizacijski potencijal krize kapitala. „Pedagogija mržnje" (Neary Mike) i „Pedagogija pobune" (Peter McLaren) navode nas na da razmotrimo mogućnosti *pedagogije krize*. Polazeći od koncepta krize kao imanentnog logici kapitala, u tekstu krizi obrazovanja prilazimo kao krizi kapitala. Čitav set termina, kao što su komercijalizacija, marketizacija, kapitalizacija obrazovanja/kolonizacija obrazovanja od strane kapitala, vezujemo za koncept krize kapitala. Kriza kognitivnog kapitalizma, nagoveštavana u pojmu „opšteg intelekta" post-operaističkog filozofa Virnoa[7] poklapa se sa krizom postfordističkog univerziteta.

Sa druge strane, obrazovanju prilazimo kao javnom dobru. Autori koji obrazovanje konceptualizuju u okviru pojma javnog dobra ukazuju na veliki mobilizacijski potencijal tog pojma. Konstatujući da trenutni odnos snaga u sukobu rada i

---

[6] Temeljne vrednosti u obrazovanju poput slobode, demokratije, antibirokratizma, decentralizacije i pluralizma na nivou obrazovnih politika možemo potražiti i kroz tradiciju otvorenog marksizma (*open marxism*) razvijanu u radovima Vernera Bonefelda (Werner Bonefeld) koju karakteriše odbacivanje svih formi determinizma i nerefleksivnosti.

[7] Paolo Virno i Antonio Gramši, *Ibidem*, str. 16.

[8] Stipe Ćurković, „Različite konceptualizacije javnog dobra i njihove političke implikacije", u: Darko Vesić, Miloš Baković Jadžić, Tanja Vukša, i Vladimir Simović (prir.), *U borbi za javno dobro: analiza, strategije i perspektive*, Beograd: RLS, 2012, str. 7.

kapitala nameće odbranu javnih dobara kao potencijalnu mobilizacijsku platformu za levicu, Stipe Ćurković[8] se zalaže za odbacivanje shvatanja ovog pojma onako kako ga definiše neoklasična ekonomska teorija koja se trudi da njegov opseg maksimalno suzi i tako proširi prostor za delovanje profitne logike i interesa kapitala. Okvir u kojem neoklasičari definišu javna dobra, u terminima neisključivosti i „neumanjivosti" konzumacijom, polazi od pretpostavke da bi sve ostalo trebalo biti „osigurano tržišnim putem, u robnom obliku, od strane privatnih ponuđača"[9].

„Napad" na obrazovanje kao javno dobro u Srbiji prevashodno je ostvaren po modelu endogene privatizacije, promenom unutrašnje logike funkcionisanja koja se odnosi na prisustvo „biznis" modela rada stimulisanih zahtevom za izvrsnošću koji diktira evropski istraživački prostor (ERA). Između stanja u kulturi i stanja u nauci može se, u tom smislu, obazrivo povući znak jednakosti. „Sa stajališta kapitala, kulturno, naučno i univerzitetsko polje, predstavljaju ogromne zalihe neiskorišćene vrednosti (*untapped resources* u terminologiji Evropske komisije) gde čitava ta univerzitetska infrastruktura, poput knjižnica i laboratorija, samo čeka pravi momenat za svoj komercijalni *outlet*"[10].

Konceptu krize i javnog dobra, kao središnjim operativnim i vrednosnim pojmovima u okviru kojih promišljamo alternativu savremenom predatorskom kapitalizmu u Srbiji, pridružujemo još stanovište koje zastupaju Ticiana Teranova (Tiziana Terranova) i Mark Bosket (Marc Bousquet), a prema kojem „nostalgija za univerzitetom kao privilegovanim poljem, naizgled izolovanim od ekonomskog poretka, mora

---

[9] Stipe Ćurković, *Ibidem*, str. 16.

[10] Primož Krašovec, „Različite konceptualizacije javnog dobra i njihove političke implikacije", u: Darko Vesić, Miloš Baković Jadžić, Tanja Vukša i Vladimir Simović (prir.), *U borbi za javno dobro: analiza, strategije i perspektive*, Beograd: RLS, 2012, str. 82.

biti odbačena ukoliko želimo da univerzitet postane polje radničke samoorganizacije"[11].

Ipak, dozvolićemo sebi da u vrednosni okvir nostalgično prizovemo i samoupravne modele obrazovanja, razvijane u praksi jugoslovenskog samoupravljanja. Studentski protesti 1968. godine, kao i zahtevi izneseni u *Akciono-političkom programu*, jasan su indikator da je Univerzitet bio mesto javne debate, prostor refleksije. Junski protesti ostavili su važno intelektualno i političko nasleđe[12] kojem u savremenom kontekstu moramo prići sa pozicija koje Todor Kuljić naziva „dijalektičkim sećanjem"[13]. U praksisovskom zalaganju za „bolji svet" kao samoupravno konstituisanoj zajednici možemo potražiti temeljne vrednosti i bez referisanja na savremene autore, iako se ta zajednica neretko poslednjih decenija posmatra kroz optiku nacionalizma. U jednom od poslednjih godišta časopisa *Praxis* Gajo Petrović raspravlja o terminu birokratizovanosti, metaforički ga označavajući kao „okrugli kvadrat", „neorganski spoj birokratizma" koji zapravo nije socijalizam. Diskursom o birokratiji kao „heterogenom polju negativnih značenja"[14] Petrović je anticipirao nešto što ni savremenom deregulacionom tržišnom principu u akademiji nije strano, hiperbirokratizovanost, najbolje vidljiva na primeru glomaznih administrativnih projektnih procedura.

---

[11] Dostupno na: https://www.metamute.org/editorial/articles/recomposing-university (pristupljeno 30. 5. 2021).

[12] Mark Lošonc i Aleksandar Pavlović, „Belgrade 1968 Protests and the Post-Evental Fidelity: Intellectual and Political Legacy of the 1968 Student Protests in Serbia", *Filozofija i društvo*, br. 1, 2019, str. 149–164.

[13] Todor Kuljić, „Konstrasećanje levice: načela", *Tokovi istiorije*, br. 1, 2021, str. 217–246.

[14] Darko Suvin, *Samo jednom se ljubi: Radiografija SFR Jugoslavije 1945–1972, uz hipoteze o početku, kraju i suštini*, Beograd: RLS, 2016.

Radiografija stanja

Najveći stepen kritika javnosti kada je u pitanju nivo srednjeg stručnog obrazovanja izazvao je predlog za uvođenje dualnog modela obrazovanja. Dualni model obrazovanja nekritički je „uvezen" iz zemalja centralne Evrope koje, sa jedne strane, imaju dugu tradiciju takvog modela školovanja srednjeg stručnog kadra (pre svega se misli na Austriju i Nemačku). Sa druge strane, pomenute zemlje imaju ekstenzivno i intenzivno razvijenu privredu na račun eksploatacije zemalja na periferiji kapitalističkog sistema. Pored toga, pomenute zemlje imaju i besplatno visoko obrazovanje, u Austriji je univerzitet besplatan za sve EU i EEA građane. Međunarodne organizacije i tela, kao što su OECD, Svetska banka, UNESKO i Evropska komisija, vide dualno obrazovanje kao uspešan i ka budućnosti okrenut model stručnog obrazovanja, a zemlje koje imaju dugu tradiciju dualnog obrazovanja posmatraju se kao primeri dobre prakse čija iskustva mogu iskoristiti oni koje žele da unaprede sopstveni sistem srednjeg stručnog obrazovanja[15].

U Srbiji je, prema Zakonu o dualnom obrazovanju, planirano da se u školi realizuje „najviše 25% časova učenja kroz rad predviđenih planom i programom nastave i učenja"[16], dok je predviđena neto zarada učenika u visini od najmanje 70% minimalne cene rada u skladu sa Zakonom. Reč je o očiglednom obaranju cene rada zaposlenih na istim ili sličnim poslovima, stvaranju rezervne armije rada i amnestiranju poslodavca od odgovornosti da nakon obuke zaposli učenika[17]. Broj sati nastave nedeljno u stručnim školama ograničen je na 28. Od toga bi učenici zakonski

[15] Stefan Hummelsheim & Michaela Baur, „The German Dual System of Initial Vocational Education and Training and Its Potential for Transfer to Asia", *Prospects*, br. 2, 2014, str. 279–296.

[16] Zakon o dualnom obrazovanju, 2017.

mogli da provode oko 16 sati nedeljno na radnom mestu, umesto u školi[18]. Učenje kroz rad bi trebalo da se odvija kod različitih poslodavaca koji mahom pripadaju privatnom sektoru.

Finansijska analiza javnih preduzeća u Srbiji za period 2011–2013. pokazuje negativan trend kretanja neto profitne marže, dok broj javnih preduzeća koja su otišla u stečaj ili se nalaze u stečajnom postupku od 1. januara 2016. godine do današnjeg datuma iznosi 111 privrednih subjekata[19]. Trebalo bi ozbiljno preispitati potrebu za dualnim obrazovanjem[20], ali čak i ukoliko bi se ono u nekoj formi zadržalo, mora se voditi računa o tome da učenici ne provode više vremena na radnom mestu nego u školi i da se svim učenicima obezbedi jednaka prilika za prohodnost ka višim nivoima obrazovanja.

Od jeseni 2019. godine resorno ministarstvo najavilo je i primenu dualnog modela obrazovanja u visokom školstvu aplikacijom Zakona o dualnom modelu studija u visokom obrazovanju (koji je stupio na snagu 26 septembra 2019). Na informativnoj stranici Mašinskog fakulteta u Beogradu[21]

---

[17] Na loš tretman učenika u privredi koji su obavljali obuku kod privatnih poslodavaca ukazivano je još početkom 1950-ih godina. Videti: Boris Kidrič, *Privredni problemi FNRJ*, Beograd: Kultura, 1950. U NR Makedoniji početkom 50-ih otkriveno je da 407 učenika radi bez ugovora o učenju, dok poslodavci ne daju nadoknadu za rad ili pak naplaćuju roditeljima što su njihova deca dobila „priliku" da rade za njih. Milisav Mijušković, *Aktuelni problemi radničke omladine,* Beograd: Rad, 1953, str. 15.

[18] Videti: Zakon o dualnom obrazovanju, član 6 i Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, član 6 i 28.

[19] Vuk Vuković, „Finansijska analiza javnih preduzeća u Republici Srbiji", u: *Bilans stanja: doprinos analizi restauracije kapitalizma u Srbiji*, u: Darko Vesić, Miloš Baković Jadžić, Tanja Vukša i Vladimir Simović (prir.), *U borbi za javno dobro: analiza, strategije i perspektive*, Beograd: RLS, 2012, str. 478.

navodi se da je uvođenje dualnog modela Dekanski kolegijum pomenutog fakulteta ocenio kao „odgovor države na realne potrebe domaćih i inostranih kompanija koje posluju u Srbiji za adekvatnim, visokoobrazovnim kadrom sa praktičnim i primenljivim znanjima“[22]. Prorektor Univerziteta u Beogradu za međunarodnu saradnju tim povodom izjavio je da su „domaće i inostrane kompanije veoma zainteresovane za takav model obrazovanja. Među njima prednjače nemačke kompanije koje neke svoje investicije uslovljavaju postojanjem dualnih studija“.

U modelu elaborata Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje, u segmentu koji se tiče obaveza visokoškolske ustanove prema poslodavcu, ističe se potreba za proverom „kompetencija mentora kod poslodavca“, dok je prema članu 32 pomenutog Zakona predviđeno da student za obavljeni rad dobija najmanje „50% u neto visini prosečne zarade zaposlenog na istom ili sličnom mestu“ [23].Na taj način razvija se model paralelnih hijerarhija koji uobičajenim hijerarhijama po statusu na Univerzitetu pridružuje potrebu za sposobnošću privlačenja investitora. Na istom kursu izlaženja u susret diktatu tržišta i stranih privatnih kompanija nalazi se i Strategija pametne specijalizacije u Srbiji za

[20] Nikola Zdravković, „Greška zvana dualno obrazovanje“, *Odiseja*, 2018. Dostupno na: https://www.odiseja.rs/greska-zvana-dualno-obrazovanje/ (pristupljeno 17. 5. 2021).

[21] Dostupno na: https://vesti.mas.bg.ac.rs/?p=16274&lang=lat (pristupljeno 28. 4. 2021).

[22] Jedan od partnera i konstitutivni član Bolonjske grupe za praćenje je Business Europe, zajednica poslovnog sveta koja je zadužena za povezivanje obrazovanja sa tržištem i jačanjem dualnih modela učenja i rada.

[23] Dostupno na: https://www.propisi.net/zakon-o-dualnom-modelu-studija-u-visokom-obrazovanju/ (pristupljeno 26. 4. 2021).

period 2021–2027. godine, usvojena 27. februara 2020. godine. U akcionom planu sprovođenja strategije 2021–2022 pojavljuje se Fond za nauku kao jedan od ključnih aktera za sprovođenje aktivnosti u okviru realizacije mera Strategije, nosilac projekata su PROMIS i IDEJE.

Dok se rezultati poslednjeg konkursa još uvek očekuju, na prethodnom konkursu odobreno je 59 projekata sa ukupnim iznosom ulaganja od 8.964.163,42 evra. Svega 6 prihvaćenih projekata u datom ciklusu pripada oblasti društveno-humanističkih nauka. Gotovo istovremeno sa raspisivanjem PROMISA završen je, bez nagoveštaja o daljem toku, projekat Ministartva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Ubedljivo najviše oštećena ostala je zajednica istraživača i istraživačica, koji se, od momenta gašenja zvaničnog projekta, nalaze u interregnumu. Neprijatno iščekivanje ne ublažava ni odluka sadržana u članu 129. Zakona o nauci i istraživanjima o njihovom institucionalnom finansiranju do isteka istraživačkih zvanja, odnosno do kraja doktorskih studija. Mladi istraživači/istraživačice u Srbiji, posebno oni u oblasti društveno-humanističkih nauka, dominatno pripadaju klasi akademskog prekarijata[24], čije radne uslove karakterišu radni hiperfleksibilni ugovori na određeno vreme, nesigurnost institucionalnog finansiranja, projekti bez jasnih ishoda, propisana diskriminatorna starosna granica i neadekvatno primenjeni modeli Pravilnika o sticanju istraživačkih zvanja, na šta je ukazala i Mreža akedemske solidarnosti i angažovanosti (MASA)[25].

---

[24] Gig akademija, akademski prekarijat, i slične sintagme, često se koriste kako bi se opisalo trenutno stanje u okviru polja akademskog rada, primarno na Zapadu, ali sve više, usled brže migracije akademskog kadra, i na globalnom nivou. „Prekarijat" nije samo definicija nove socijalne kategorije ili grupe, već pokušaj da se imenuju moderni radni uslovi u kapitalizmu.

[25] Dostupno na: https://akademska-masa.org/dopis-mase-o-ogranicavanju-prava-izbora-u-naucna-zvanja/ (pristupljeno 29. 4. 2021).

Tela koja zastupaju interese i radna prava istraživača/istraživačica su Sindikat nauke sa svojim podružnicama u okviru posebnih fakulteta i MASA. U razgovoru sa poverenikom Sindikata nauke na Filozofskom fakultetu u Beogradu, obavljenom za potrebe ovog teksta, mapirani su neki od osnovnih problema sindikalnog organizovanja istraživača/istraživačica kao i logika funkcionisanja fakulteta nakon uvođenja Bolonjske reforme koja je opisana kao hibridni spoj „feudalizovanog, zatvorenog sistema sa vertikalnim odnosima moći i hiperbirokratizovanih administrativnih procedura". Na Filozofskom fakultetu u Beogradu svega oko 20% – na ukupan broj od oko 160 – istraživača/istraživačica učlanjeni su u Sindikat, dok na pojedinim fakultetima, kako navodi poverenik, postoji otpor uprave kada je sindikalno organizovanje u pitanju.

Neki od osnovnih razloga niskog broja učlanjenih u sindikat su sumnje u efikasnost sindikata, rezigniranost i apatičnost, nezainteresovanost za elementarna pitanja radnih prava i uključivanje u život i rad fakulteta, strah da bi prilazak sindikatu naišao na neodobravanje različitih struktura moći. Sumnja u efikasnost sindikalnog organizovanja poklapa se sa savremenom percepcijom sindikata „kao glomaznih administrativnih tvorevina koje nemaju kapacitete da sačuvaju i brane interese radnika i koje se uglavnom fokusiraju na uske partikularne interese"[26]. Prisilna mobilnost mladih istraživača u potrazi za radnim mestom uslovljena je, kako rezultati jedne fokus grupe pokazuju,

[26] Mario Reljanović, Alternativno radno zakonodavstvo, Beograd RLS, 2019, str. 34.

[27] Gazela Pudar Draško, Nemanja Krstić i Bojana Radovanović, (prir.), Studiranje u inostranstvu i povratak u Srbiju (Studija 2 u okviru edicije Mladi istraživači u društvenim naukama u Srbiji), Beograd: Institut ekonomskih nauka, 2015.

lošom socio-ekonomskim situacijom u zemlji i nemogućnošću pronalaženja zaposlenja[27]. Situacija u visokom obrazovanju u Srbiji potpuno je u skladu sa tokovima opšte neoliberalne transformacije univerziteta, i dodatno pojačana perifernim položajem Srbije u svetskim tokovima produkcije znanja.

Šta da se radi?

Nabrojani i obrazloženi problemi u sferi javnog obrazovanja samo su neke od mnogobrojnih teškoća, ali su istovremeno (vratimo se na koncept krize kapitala) i deo rešenja. Fokusirale smo se na dualne modele obrazovanja i sferu naučnoistraživačkog rada, jer te oblasti smatramo reprezentativnim i indikativnim za upliv kapitala i zahteve koje on postavlja javnom obrazovanju.

Za početak, kako bi se razvijala marksistička teorija i praksa obrazovanja, u startu se mora imati u vidu da ona obrazovanje postavlja u centar šire društvene reprodukcije, te da je pristupanje obrazovanju kao izolovanom problemu i ostajanje na nivou korekcije kurikuluma i nastavnih metoda neučinkovito. Alternativne definicije javnih/zajedničkih dobara pretpostavljaju njihovo suprotstavljanje svemu što ima robni oblik, te bi za levicu ključno pitanje bilo – kako povratiti primat interesa šire društvene zajednice, a ne tržišta. Takve prakse remunicipalizacije nisu usamljene. Tako je skorašnje istraživanje Transnacionalnog instituta (TI) registrovalo 1408 slučajeva deprivatizacije javnih dobara[28]. U sferi obrazovanja ovo pitanje je posebno osetljivo, budući da, kao što smo napomenule, ne postoji prostor za deprivatizaciju usluga jer su škole i univerziteti (ne računajući one u privatnom vlasništvu) javno finansirani. Ipak, njihova logika funkcionisanja se menja pod pritiskom

[28] Dostupno na: https://zajednicko.org/blog/preuzimanje-kontrole-buducnost-javnih-usluga/ (pristupljeno 28. 4. 2021).

izlaženja u susret tržišnoj konkurentnosti tako da prati „biznis“ modele. Deo opiranja biznis logici u javnom obrazovanju je problematizacija neoklasičnog diskursa o neproduktivnosti i neefikasnosti javnog sektora, što sa sobom povlači mogućnost oživljavanja lokalnih ekonomija.

Neoliberalna strategija „energizovanja“ javnog obrazovanja, ne prepoznaje ga kao deo šire društvene reprodukcije, ali ga zato tereti za nekonkurentnost i nemogućnost da reši šire (čitaj: ekonomske) probleme. Prebacivanje odgovornosti na javno obrazovanje deo je taktike pedagogizacije[29], koja je u Evropi uzela maha sredinom 50-ih godina prošlog veka. Možda je njeno ispoljavanje najupečatljivije u testološkom pristupu obrazovanju te samoj ideji dualnog obrazovanja. Depedagogizacija bi u ovom slučaju, i kao deo potencijalnog rešenja, značila vraćanje primarne funkcije obrazovanja kao kultivisanja ljudskih potencijala nezavisno od njihove merljivosti i upotrebljivosti. „Znanje nije roba“ bio je slogan koji je pratio blokadu Filozofskog fakulteta u Beogradu 2011. godine i koji jasno ukazuje da je dekomodifikacija obrazovanja deo njegovog „rasterećenja“ od uloge koju mu kapital plasira.

Ukoliko težimo idealu besplatnog školovanjana na svim nivoima, uključujući i visoko obrazovanje, to podrazumeva uspostavljanje trenda smanjenja školarina i povećanja broja budžetskih mesta kroz veća ulaganja države u univerzitete. U sadašnjem kontekstu bi pre svega trebalo insistirati na tome da se školarine ne povećavaju i da se uslovi za upisivanje naredne godine studija na budžetu ne pooštravaju u odnosu na trenutnih 48 ESPB, kako bi se studentima omogućila razumna doza fleksibilnosti tokom studiranja i kako bi se olakšala njihova egzistencijalna situacija. Fakulteti bi trebalo

[29] Termin pedagogizacija u upotrebi je od sredine XX veka i označava sveprisutnu tendenciju da se u obrazovanju traže rešenja za šire društvene

da odustanu od prakse dopunjavanja fakultetskog budžeta putem arbitrarnog povećavanja školarina i da se usmere na zahtevanje dodatnih finansija od države i druge vidove spoljnog finansiranja (donacije, projekti, partnerstva). Na taj način razvijala bi se i solidarnost studenata i profesora kao članova jedne akademske zajednice sa zajedničkim interesima.

Atomizacija prosvetnog radništva, kao jedan od problema koji prati indivdualističke i konkurentske prakse podstaknute promenom logike funkcionisanja sfere obrazovanja, svoju uspešnu protivtežu nalaze u strategijama kolektivne angažovanosti i solidarnosti. Sindikat nauke Srbije, MASA, inicijativa Udružene za znanje, neki su od primera vaninsticionalnog otpora koji prepoznaju potrebu za kolektivnim imenovanjem i rešavanjem problema u obrazovanju. Njihovo postojanje obrće logiku vertikalnih linija moći i otvara prostor za kolektivno pregovaranje i delovanje. Umesto politike konsenzusa, pomenute inicijative na liniji su agonističkog modela demokratskog odlučivanja koji sa sobom povlači razumevanje konflikta kao ključne političke strategije. Neoliberalni diskurs o političkoj neutralnosti sindikata i svođenje sindikata na socijalni servis aktiviran tokom novogodišnjih praznika takođe je pomenutim inicijativama dekonstruisan.

Otvaranje lateralnih veza javnog obrazovanja, i sindikata, prema progresivnim društvenim pokretima, kako na lokalnom tako i na regionalnom nivou, predstavlja potencijalan kontra-odgovor na pretenzije kapitala

---

i ekonomske probleme. Na taj način termin pedagogizacija se tumači kao neka vrsta tamne senke modernizacijskih procesa u obrazovanju. Nataša Vujisić Živković, „Pedagogizacija kao koncepcijski okvir za razumevanje modernog obrazovanja“, Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, br. 2, 2009, str. 248. U užem smislu, pedagogizacija se odnosi na uključivanje socijalnih problema i strategija njihovog rešavanja u školski program. Nataša Vujisić Živković, Ibidem, 254.

da deplasira sve vidove udruživanja kako bi se podsticale konkurentske veze. Jedan od pozitivnih skorašnjih primera kooperacije u borbi za javno dobro je istupanje profesora Biološkog fakulteta protiv privatizacionih namera kompanije Rio Tinto koja planira projekat eksploatacije jadarita u lozničkom okrugu. Time je učinjen akt solidarnosti sa lokalnom organizacijom *Ne damo Jadar.*

Navedeni pozitivan primer izlazi iz okvira prisilne deprofesionalizacije profesora pod pritiskom privatnih ali i državnih interesa i pokazuje da je pitanje negovanja autonomnog, kritičkog i refleksivnog intelektualca (nastavnika/nastavnice, profesora/profesorke na Univerzitetu) subverzivna linija delovanja. Autonomija intelektualca svakako je neraskidivo povezana sa autonomijom univerziteta u celini, ili bolje rečeno, samoupravljanjem u javnom obrazovanju koje trpi institucionalna i materijalna ograničenja. Pozitivan model rešenja koje ide ka građenju samoupravnih odnosa u obrazovanju bio je Zakon o Univerzitetu iz 1972. godine. Zakonom iz 1972. godine Univerzitet u Beogradu reorganizovan je na samoupravnim osnovama i definisan kao „zajednica visokoškolskih ustanova koja se obrazuje na osnovu samoupravnog sporazuma radi rešavanja pitanja od zajedničkog interesa". Samoupravljanje u nauci i javnom obrazovanju, prakse čije iskustvo baštinimo od sredine 50-ih godina XX veka, nude nam pozitivno iskustvo obrnute logike moći koje možemo iskoristiti u savremenom trenutku.

Osvrnimo se kratko i na preduniverzitetsko obrazovanje, u kojem je ključni problem – manjak ulaganja. Sindikat obrazovanja Srbije upozorava da Predlog Strategije obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji 2020–2030 ne predviđa veće ulaganje u obrazovanje[30]. Ključna ulaganja moraju biti vezana za poboljšanje materijalnog položaja

[30] Dostupno na: https://tinyurl.com/sindikatobrazovanja (pristupljeno 28. 4. 2021).

vaspitača i nastavnika, ali i drugih zaposlenih u školi[31]. Povećanje cene rada dalo bi vaspitačima i nastavnicima značajnu motivaciju kroz prepoznavanje njihovog truda i svest o tome da je njihova profesija cenjena u društvu. Osim toga potrebno je veće ulaganje u opremanje osnovne školske infrastrukture i rad na ujednačavanju kvaliteta obrazovanja u svim delovima zemlje, što znači više ulaganja u škole na selu i u manjim gradovima. Još jedan imperativ koji podrazumeva značajna dodatna ulaganja je i smanjenje broja učenika po učionicama, kako bi nastavnici mogli da se posvete potrebama pojedinačnih učenika, što podrazumeva i povećanje broja zaposlenih nastavnika. Predlog Strategije obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji 2020–2030 podrazumeva i obavezno srednjoškolsko obrazovanje. U slučaju nepoštovanja nove mere predviđene su i visoke novčane kazne. Ipak, nacrt strategije previđa čitavu grupaciju marginalizovanih učenika iz seoskih sredina u kojima su domska i školska mreža nerazvijene.

Nedavna afera povodom uvođenja besplatnih udžbenika fondacije „Alek Kavčić" upadljivo je razotkrila probleme na tržištu udžbenika u Srbiji: privatni izdvači kontrolišu tržište koristeći agresivne marketinške strategije usmerene ka nastavicima i školama u interesu ubiranja što većeg profita, što čini udžbenike krupnim izdatkom za prosečno domaćinstvo u Srbiji. Iz marksističke perspektive, svi udžbenici bi trebalo da budu besplatni. To podrazumeva da bi udžbenike trebalo pre svega da obezbedi država, što povlači pitanje: kako obezbediti raznovrsnost sadržaja? Jedno moguće rešenje je da Zavod za udžbenike i nastavna sredstva ponudi više različitih udžbenika za iste predmete, dok bi drugo bilo da se razvija nastavnička autonomija kroz finansijsku i infrastrukturnu podršku nastavnicima u biranju,

[31] Dostupno na: https://www.danas.rs/drustvo/samo-skromna-povisica-zaposlenima-u-prosveti-od-aprila/ (pristupljeno 28. 4. 2021).

kreiranju i razmenjivanju nastavnih sredstva, bez obaveze rada prema državnom udžbeniku. U aktuelnom kontekstu, najrealniji korak u pravcu obezbeđivanja kvalitetnih i povoljnih udžbenika bio bi da se Zavodovi udžbenici prodaju po ceni koja pokriva troškove štampanja, bez profita.

Prilikom sprovođenja obrazovnih reformi, dosadašnja praksa pokazuje da nastavnici nisu dovoljno uključeni u taj proces, iako je to predviđeno Zakonom o osnovama sistema obrazavanja i vaspitanja[32]. Potrebno je ojačati saradnju Ministarstva sa nastavnicima, kroz aktivno uključivanje nastavnika u proces odlučivanja o pravcu reformi[33]. Osim toga, podsetimo da je novi ZOSOV iz 2017. Nacionalnom prosvetnom savetu dodelio isključivo savetodavnu funkciju, te bi u pravcu veće demokratičnosti trebalo promisliti načine da se ovom stručnom telu da veća moć odlučivanja o obrazovnim politikama.

Kako je, krajem druge decenije 21. veka, nesumnjivo kapital taj koji postavlja ključna pitanja svakodnevnog života, raste mogućnost da će mu opšti intelekt dati odgovore drugačije od onih koje očekuje. Univerzitet je moguće polje otpora upravo zbog toga što mu postojeći poredak mora dozvoliti određeni stepen otvorenosti ukoliko želi da iskoristi njegovu kreativnost. Mogućnosti za nove sinteze, nepredvidive pronalaske i neočekivano profitabilne ideje uslovljene su relativnom nezavisnošću univerziteta. A upravo ova nezavisnost može biti iskorišćena kao tačka polaska za

[32] ZOSOV, član 7, stav 9.

[33] Pozitivan primer takvog procesa u regionu je Hrvatska kurikularna reforma 2014–2016. Iako je ona nažalost na kraju iz političkih razloga bila blokirana, i dalje može poslužiti kao model za široko demokratsko uključivanje javnosti i svih zainteresovanih aktera u proces obrazovne reforme. Boris Jokić i Zrinka Ristić Dedić, „Cjelovita kurikularna reforma: Izvorne ideje i procesi“, Zagreb: FES, 2018, str. 1–32.

formulaciju novih formi života i strategija otpora. U Srbiji, studentski otpor, koji već ima lateralne veze uspostavljene sa raznolikim levičarskim organizacijama, mora razgranati svoje mreže, iskoristiti potencijale koji su mu ponuđeni, kako uključenjem u tokove akumulacije kapitala kroz ulogu proizvođača znanja tako i kroz subverziju građanske nostalgije za univerzitetom prošlih vremena i formulisati prakse koje čine ove vidove života i društvenosti zastarelim.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.014.5

СЕКУЛОВИЋ, Милица Р., 1993-
Na šta mislimo kada kažemo ---. Novi obrazovni sistem / Milica Sekulović i Olga Nikolić. - Beograd : Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet : Institut za demokratski angažman jugoistočne Evrope, 2021 (Beograd : Colorgrafx). - 18 str. ; 18 cm. - (Edicija Trg)

“Ova publikacija je nastala u okviru projekta ‘Angažuj, inspiriši, osnaži: Rizom angažovane demokratije.”’ --> kolofon. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-80484-66-2 (IFDT)

1. Николић, Олга, 1990- [аутор]
а) Образовна политика

COBISS.SR-ID 41526281